

Research Paper

Analysis of the Impact of the First and Second Development Programs on the Deprived Class in Iran After the Islamic Revolution

Ebrahim Aghamohamadi: PhD student in Political Sociology, Kish International Branch, Islamic Azad University, Kish, Iran

Mohamadreza Ghaedi* Department of Political Science and International Relations, Shiraz Branch, Islamic Azad University, Shiraz, Iran

Garinh Keshishiyan Sirki: Department of Political Science and International Relations, South Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Hasan Khodaverdi: Department of Political Science and International Relations, South Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

ARTICLE INFO

Received: 2024/04/10

Accepted: 2024/05/10

PP: 1-14

Use your device to scan
and read the article
online

Keywords: Development Programs, First Program, Second Program, Deprived Class, Islamic Revolution

Abstract

Justice has always brought satisfaction and support of the people to the governments and guarantees the legitimacy of the governments. The existence of poverty and deprivation in any society creates fundamental challenges for the ruling socio-political system. Pareto believes that the problem of increasing the well-being of the poor classes is more a problem of wealth production and maintenance than a distribution problem, the surest way to improve the conditions of the poor classes is to do something so that the wealth increases faster than the population. To reduce poverty and deprivation, governments need to plan. After the Islamic revolution, the government in Iran has developed multiple five-year development plans in order to remove deprivation and reduce the deprived class. In this article, the main goal is to analyze the impact of the first and second development programs on the underprivileged class during the construction period. descriptive-analytical method and library sources have been used. As the findings of this research show, the first and second development programs that were formulated, planned and implemented in the construction government despite looking at poverty and deprivation, but the impact of these programs on the development process in Iran and the reduction of the deprived class, has not been much, and basically, there is not much efficiency with the implementation of these programs to remove deprivation.

Citation: Aghamohamadi, E., Ghaedi, M., Keshishiyan Sirki, G., & Khodaverdi, H.(2025). **Analysis of the Impact of the First and Second Development Programs on the Deprived Class in Iran after the Islamic Revolution**, *Journal of Regional Planning*, 14(55), 1-14.

DOI:10.30495/jzpm.2022.28359.3929

* **Corresponding author:** Mohamadreza Ghaedi, **Email:** mohamadreza.ghaedi@iau.ac.ir

Extended Abstract

Introduction

Poverty is a social, economic, and cultural phenomenon that results from the lack of minimum human needs or the inability to provide them, and in fact, it is the result of social and economic inequality, which appears as a problem over time, and the spatial structure of different areas of the city has contradictions. It is clear and obvious; Providing equal access to facilities with the aim of removing discrimination from groups and individuals is the main feature of determining and pursuing social goals. Also, people's participation in the form of civil and union organizations gives legitimacy to these goals. In other words, it seems that prioritizing social goals and trying to realize them as social rights requires fulfilling the civil and political rights of individuals. Therefore, in any period of time when the provision of civil and political rights has been taken into consideration, the social goals have been of higher quality in the text of the programs. On the other hand, the lack of broad consensus around the development discourse and as a result the lack of a clear paradigm, especially in post-revolution programs, has caused social goals in the text of development programs to face more instabilities. In Iran, the revolution happened in order to establish justice and equality in the society and to remove the deprived section of the society from injustice. In different governments after the revolution, this issue has always been seen and heard in the words of statesmen, and multiple development programs (first to sixth) have been planned for this issue.

Methodology

This article is descriptive-analytical in terms of the applied-developmental purpose and in terms of the type of research method, which was done by the library collection method. The main question raised is that what was the impact of the first and second development programs on the deprived class in Iran after the Islamic Revolution?

Results and Discussion

After the revolution, due to the paralysis of the industry and service sectors and the growth of

agricultural production, the distribution of land among the villagers, the payment of subsidies by the government and the flight of the rich from the country, the distribution of income improved and the Gini coefficient decreased. The first plan (1368-1372) focused on economic development and the growth of gross domestic product in the direction of developing social services. In the second program (1374-1378) poverty alleviation and realization of social justice were considered. The main goals of this program were to improve the quality of life, reform the tax system, expand and generalize the social security system, provide public health and expand universal insurance. In the first and second programs, it was the dominant idea that by empowering the private sector and accelerating economic growth, poverty and inequality will automatically decrease. That is, distributive justice is a by-product of growth, and priority should be given to relational justice; But this idea did not come true. The construction policy of the government led to the intensification of inflation in the economy. Inflation that continued at a high rate in the period of 1367-1378 and had a side effect on income distribution, and the poor were defenseless and vulnerable against it. In fact, in the second period, employment opportunities did not meet the goals of the second plan, and the number of unemployed gradually increased, and the unemployment rate, which was around 8.9% in 1375, increased to 13.2% in 1378 (1382 plan). In the third program of 1379-83, social security system has been emphasized in the fifth chapter. During the third plan, the GDP grew at an average rate of three-quarters of a percent, but in the first years, the unemployment rate increased sharply and reached 14.7 percent in 1380 and 12.3 percent in 1383. In these years, the Gini coefficient decreased from 0.43 in 1378 to 0.403 in 1383, and the ratio of the expenses of households in the top 20 percent of income to the expenses of the bottom 20 percent of households decreased from 9.91 to 43.8 was demoted. In the fourth plan of 1384-1388, creating job security, improving food and nutrition security, equal opportunities and facilities to access education, employment, capital and dignified work, fair distribution of income, increasing provision of people's basic needs (housing, food, education, health and Job) prevention and reduction of poverty and deprivation and implementation of

empowerment programs for the active population located in the first to third deciles of income.

Various governments that have been in charge of planning to develop the country after the Islamic revolution have followed and implemented multiple development programs. The study of the researches in the period of construction shows that the ruling spirit of the texts of the period of construction was mainly focused on the economic development of the state. Therefore, the discourse of justice in the construction period follows the realization of the economic dimension of justice from the heart of the economic development of the government; That is, although there was an attempt to promote privatization in the society, but the management of economic development was in the hands of the government, and in other words, economic development was not ongoing as a process, but it was viewed as a project by the government would have been. It should be noted that after the end of the war and the beginning of the period of consolidation of the revolution, the government of that time, with the slogan of construction and development, tried to use the spirit of planning and scientific approaches as an empty sign of the discourse of war in the measures of the system, regarding the issue of poverty and To carry out deprivation removal, based on this, the first development plan was compiled with policies in this regard.

Conclusion

The analysis of the discourse of the first and second development plans regarding the issue of poverty and deprivation shows that in the first plan, the main sign of construction discourse is the implementation of construction projects in deprived and rural areas, with the following sub-signs; That is, attracting capital,

privatization, free market economy, direct taxes and reforming the tax system organizes the articulation of this discourse; Thus, in the first development plan, one of the general goals regarding the reduction of poverty and deprivation was the implementation of construction projects in deprived and rural areas, which is considered as the main sign of the discourse of construction. Considering that the implementation of such projects in order to build and develop schools, cultural, artistic and sports centers as well as the construction of health centers and services required spending money and on the other hand, considering that the existing conditions of the country at that time (so from the war) was such that practically the government could not afford to pay such expenses; Based on this, it was considered that first the necessary conditions to attract investors to invest in the country's construction projects were provided, which of course was achieved by applying the privatization policy and free market economy to a large extent. On the other hand, the government intended to provide a part of its needed funds through direct tax revenues, and for this purpose, it amended the country's tax laws. Statistics show that although after the revolution, poverty alleviation policies (including energy, clean water and health) have caused a relative reduction in income poverty in Iran, but it has decreased compared to before the revolution and international standards. In these years, relative poverty has not only decreased but also increased. The increase in monetary income is quickly neutralized by the inflation rate and the inflationary pressure has made the increase in income ineffective. The population below the absolute poverty line has increased from 3.85% in 1370 to 18% (World Bank) and the number of households with income below the average income has increased.

فصلنامه علمی برنامه ریزی منطقه‌ای

دوره ۱۴ شماره ۵۶، زمستان ۱۴۰۳
شاپا چاپی: ۶۷۳۵-۲۲۵۱ - شاپا الکترونیکی: ۷۰۵۱-۲۴۲۳
<https://sanad.iau.ir/journal/jzpm>

فصلنامه علمی - پژوهشی برنامه ریزی منطقه‌ای	
ردیف	عنوان مقاله
۱	تحلیل تأثیر برنامه‌های اول و دوم توسعه بر طبقه محروم در ایران بعد از انقلاب اسلامی
۲	...
۳	...
۴	...
۵	...
۶	...
۷	...
۸	...
۹	...
۱۰	...
۱۱	...
۱۲	...
۱۳	...
۱۴	...
۱۵	...
۱۶	...
۱۷	...
۱۸	...
۱۹	...
۲۰	...
۲۱	...
۲۲	...
۲۳	...
۲۴	...
۲۵	...
۲۶	...
۲۷	...
۲۸	...
۲۹	...
۳۰	...
۳۱	...
۳۲	...
۳۳	...
۳۴	...
۳۵	...
۳۶	...
۳۷	...
۳۸	...
۳۹	...
۴۰	...
۴۱	...
۴۲	...
۴۳	...
۴۴	...
۴۵	...
۴۶	...
۴۷	...
۴۸	...
۴۹	...
۵۰	...
۵۱	...
۵۲	...
۵۳	...
۵۴	...
۵۵	...
۵۶	...
۵۷	...
۵۸	...
۵۹	...
۶۰	...
۶۱	...
۶۲	...
۶۳	...
۶۴	...
۶۵	...
۶۶	...
۶۷	...
۶۸	...
۶۹	...
۷۰	...
۷۱	...
۷۲	...
۷۳	...
۷۴	...
۷۵	...
۷۶	...
۷۷	...
۷۸	...
۷۹	...
۸۰	...
۸۱	...
۸۲	...
۸۳	...
۸۴	...
۸۵	...
۸۶	...
۸۷	...
۸۸	...
۸۹	...
۹۰	...
۹۱	...
۹۲	...
۹۳	...
۹۴	...
۹۵	...
۹۶	...
۹۷	...
۹۸	...
۹۹	...
۱۰۰	...

مقاله پژوهشی

تحلیل تأثیر برنامه‌های اول و دوم توسعه بر طبقه محروم در ایران بعد از انقلاب اسلامی

ابراهیم آقامحمدی: دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، واحد بین الملل کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، کیش، ایران
محمدرضا قاندي: گروه علوم سیاسی و روابط بین الملل، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران
گارینه کشیشیان سیرکی: گروه علوم سیاسی و روابط بین الملل، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
حسن خداوردی: گروه علوم سیاسی و روابط بین الملل، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

چکیده	اطلاعات مقاله
عدالت همواره درون جوامع رضایت‌مندی و همراهی مردم را برای حکومتها به همراه داشته و دارد و مشروعیت حکومتها را تضمین می‌کند. وجود فقر و محرومیت در هر جامعه‌ای، چالشهای اساسی را برای نظام اجتماعی-سیاسی حاکم بوجود می‌آورد. پارتو معتقد است مشکل افزایش رفاه طبقات فقیر، بیشتر یک مشکل تولید و نگهداری ثروت است تا یک مشکل توزیع، مطمئن‌ترین وسیله برای بهبود شرایط طبقات فقیر آن است که کاری کنیم تا ثروت، سریعتر از تعداد جمعیت افزایش یابد. برای کاهش فقر و محرومیت، نیاز به برنامه‌ریزی از سوی دولتها می‌باشد. دولت در ایران بعد از انقلاب اسلامی در راستای محرومیت‌زدایی و کاهش طبقه محروم، اقدام به تدوین برنامه‌های توسعه چندگانه پنج ساله نموده است. بنابراین هدف اصلی این پژوهش، تحلیل تأثیر برنامه‌های اول و دوم توسعه بر طبقه محروم در دوران دولت سازندگی می‌باشد. در این مقاله از روش توصیفی-تحلیلی و منابع کتابخانه‌ای استفاده شده است. همان‌طور که یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهند برنامه‌های اول و دوم توسعه که در دولت سازندگی تدوین، برنامه‌ریزی و اجرا شدند با وجود نگاه به فقر و محرومیت‌زدایی، ولی تأثیر این برنامه‌ها بر روند توسعه در ایران و کاهش طبقه محروم، زیاد نبوده است و اساساً کارآمدی چندانی با اجرای این برنامه‌ها برای محرومیت‌زدایی دیده نمی‌شود.	تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۲۱ شماره صفحات: ۱-۱۴ از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید واژه‌های کلیدی: برنامه‌های توسعه، برنامه اول، برنامه دوم، طبقه محروم، انقلاب اسلامی

استناد: آقامحمدی، ابراهیم؛ قاندي، محمدرضا؛ کشیشیان سیرکی، گارینه و خداوردی، حسن (۱۴۰۳). تحلیل تأثیر برنامه‌های اول و دوم توسعه بر طبقه محروم در ایران بعد از انقلاب اسلامی، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۱۴ (۵۶)، ۱-۱۴.

DOI: 10.30495/jzpm.2024.33278.4328

مقدمه

فقر پدیده‌ای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است که از نبود حداقل‌های نیاز انسانی یا ناتوانی در تأمین آن ناشی می‌شود و در حقیقت نتیجه نابرابری اجتماعی و اقتصادی بوده که به عنوان مشکل، زمانی بروز می‌کند و ساختار فضایی نواحی مختلف شهر را دارای تضادهای بارز و آشکاری می‌نماید؛ فراهم کردن زمینه دسترسی برابر به امکانات با هدف رفع تبعیض از گروه‌ها و افراد، ویژگی اصلی تعیین و پیگیری اهداف اجتماعی است. همچنین مشارکت مردم در قالب نهادهای مدنی و صنفی به این اهداف مشروعیت می‌دهد. به عبارت دیگر، به نظر می‌رسد که در اولویت قرار گرفتن اهداف اجتماعی و تلاش برای تحقق آنها به عنوان حقوق اجتماعی، مستلزم ایفای حقوق مدنی و سیاسی افراد است. از اینرو، در هر دوره‌ای از زمان که تأمین حقوق مدنی و سیاسی مدنظر قرار گرفته است، اهداف اجتماعی نیز در متن برنامه‌ها از کیفیت بالاتری برخوردار بوده‌اند. از سوی دیگر، نبودن هم‌نظری گسترده حول گفتمان توسعه و در نتیجه فقدان پارادایمی روشن، به ویژه در برنامه‌های پس از انقلاب موجب شده است تا اهداف اجتماعی در متن برنامه‌های توسعه با ناپایداری‌های بیشتری، مواجه باشند. فقر معضلی است که تمامی جوامع بشری با آن روبرو هستند. فقر همان وضعیتی است که فرد در آن با فقدان منابع مالی و پولی مواجه است. افرادی که با فقر مواجه هستند با وضعیت اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی خاصی مواجه می‌شوند که متفاوت از افراد طبقات اقتصادی بالاتر جامعه است به عبارت دیگر فقر در استراتژی و کنش اقتصادی، سیاسی و اجتماعی افراد نقش مهمی دارد. عدالت همواره درون جوامع رضایتمندی و همراهی مردم را برای حکومتها به همراه دارد و مشروعیت حکومتها را تضمین می‌کند. در ایران، انقلاب برای این رخ داد که درون جامعه، عدالت و برابری برقرار شود و قشر محروم جامعه از بی‌عدالتی دور شود. در دولتهای مختلف بعد از انقلاب، این مهم همواره در سخنان دولتمردان دیده و شنیده شده است به طوریکه برنامه‌های توسعه (اول تا ششم) چندانکه برای این مهم برنامه‌ریزی شده‌اند.

پیشینه تحقیق و مبانی نظری

در رابطه با پیشینه‌های پژوهش مرتبط با موضوع مقاله، می‌توان به مواردی اشاره کرد: ملکی (۱۴۰۲) در مقاله با عنوان تحلیل جامعه شناختی سیاستهای کاهش فقر و نابرابری اجتماعی در برنامه‌های توسعه (راهکارها و توصیه‌های سیاستی برای تدوین برنامه هفتم توسعه)، بیان می‌کند که مبارزه با فقر و نابرابری‌های اجتماعی یکی از اصلی‌ترین دغدغه‌های سیاستگذاران اجتماعی است. با این حال شاخصهای حوزه فقر نتایج چندان رضایت‌بخشی را نشان نمی‌دهند. در مقاله حاضر به تحلیل محتوای شش برنامه توسعه با تأکید بر سیاستهای کاهش فقر و نابرابریهای اجتماعی پرداخته شده است. نتایج حاکی از آن است که: (۱) در هیچکدام از برنامه‌ها (بجز برنامه چهارم) خط فقر استاندارد و رسمی که ملاک عمل سیاستگذار قرار گرفته باشد، ملاحظه نمی‌شود؛ (۲) جدی‌ترین چالش برنامه‌های توسعه در رابطه با کاهش فقر، شناسایی فقرا است؛ (۳) برنامه فقرزدایی در ایران بر رفع پیامدهای فقر تأکید دارد تا علل و ریشه‌های آن؛ (۴) در برنامه‌های توسعه به موضوع آسیب‌پذیری توجه جدی نشده است. در مقاله دیگری حاجی‌ناصری و همکاران (۱۴۰۱) با عنوان تحلیل گفتمان رابطه دولت و طبقات اجتماعی در دولت سازندگی، بیان می‌کنند که گفتمان دولت سازندگی (۷۶-۶۸) مورد تحلیل و تبیین قرار گرفته است، تا برای این سوال اساسی پاسخی فراهم آورد: گفتمان دولت سازندگی چه تأثیری بر رابطه این دولت و طبقات اجتماعی مختلف داشته است؟ هدف اولیه این پژوهش پر کردن خلاء نظری و تئوریک موجود در این زمینه است تا بتواند گره‌گشای مسائل روز جامعه ایران باشد. روش پژوهش در این مقاله از ابزارهای تحلیل گفتمان انتقادی نورمن فرکالف برای تحلیل برخی از متون منتخب، که معرف و نشانگر گفتمان و سیاستها و جهت‌گیریهای اصلی دولت سازندگی می‌باشد، استفاده شده است. این مقاله با تحلیل گفتمانی سخنرانیهای آیت‌الله‌ها شمی در مراسم تحلیف اولین دوره ریاست جمهوری، خطبه نماز جمعه و مراسم تحلیف دومین دوره ریاست جمهوری، همراه سازی بخشی طبقات توسط دولت را نشان داده است. نتایج این مقاله نشان می‌دهد که در گفتمان دولت سازندگی، ضرورت بازسازی کشور سبب گردید که مطالبات و انتظارات طبقات بالای جامعه مورد توجه قرار گیرد و مطالبات و انتظارات طبقات متوسط و پایین موقتاً در کانون توجه قرار نگیرد، که این امر دارای پیامدهایی به لحاظ هم‌شانی و هم اقتصادی در جامعه بود.

همچنین اشرفی و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله با عنوان سه وجهی رشد، نابرابری و فقر در ایران طی برنامه‌های توسعه، بیان می‌کنند که مهمترین هدف توسعه، تلاش برای کاهش فقر هست که می‌تواند با رشد اقتصادی و یا توزیع درآمد تحقق یابد. موضوعات مرتبط با تسهیم منافع رشد به فقرا، اولویت سیاستهای توسعه از دهه ۱۹۹۰ بوده است. نتایج این مقاله نشان می‌دهند که با وجود اجرای پنج برنامه توسعه، سیاستهای کاهش فقر به صورت یک برنامه استراتژیک پایدار در طی برنامه‌های توسعه به کار گرفته نشده است و استفاده از درآمدهای نفتی برای حل مسئله فقر به صورت پروژه درمانی بدون توجه به مسئله رشد و توسعه باعث شده که فقر از یک طرف به تعویق افتاده و از طرف دیگر بازگشت فقر در دوران بعدی با وسعتی بیشتر انجام گیرد. چنانکه در سالهای اخیر با کند شدن روند رشد اقتصادی، فقر با شدت

بیشتری به جامعه بازگشته است و در نتیجه همراه و همزاد بودن پدیده فقر و توسعه‌نیافتگی اقتصاد در کشور بروز و ظهور بیشتری داشته است.

لازم است بیان شود که مسأله و موضوع فقر و برنامه‌های توسعه، از مهمترین موضوعاتی هستند که در زمینه پژوهشی به آنها توجه شده است و چه در داخل و چه در خارج، مقالات و کتابهایی در رابطه با آن نوشته شده است. آنچه که در پیشینه‌های بررسی شده در این مقاله می‌توان به عنوان نکته مغفول به آن اشاره کرد عدم نگاه جدی به طبقه محروم و بررسی نکردن تأثیر برنامه‌های توسعه اول و دوم بر روند کاهش طبقه محروم، که اگر این مهم بررسی شده بود، میزان فقر و محرومیت می‌بایستی در طی سالها کاهش پیدا می‌کرد. بنابراین وجه نوآوری این مقاله بررسی هر دو برنامه توسعه اول و دوم توسعه در دولت سازندگی بر روند طبقه محروم و توسعه در کشور می‌باشد.

طبقه اجتماعی

از نظر وبر اصطلاح طبقه به گروهی از مردم اشاره دارد که در موقعیت بازار، از فرصتهای یکسانی برای تهیه کالا و کسب درآمد برخوردارند. وبر توجه خاصی به رشد طبقات متوسطی مبذول داشت که از گسترش سازمانهای بوروکراتیک پدید آمده‌اند و بر این باور بود که تضاد در دورن و در بین تمام گروه‌بندی‌های مختلف اجتماعی شکلهای گوناگونی به خود می‌گیرد. منطق الگوی وبری حاکی از کثرت دسته‌بندیهای طبقاتی است (Hajinaseri & et al, 2023 : 4). جامعه طبقاتی از سلامت اجتماعی مناسب و کامل گروهها برخوردار نمی‌باشد. سیاست سلامت از ابعاد سیاست اجتماعی است و توسعه آن به عنوان یکی از مسئولیتهای دولتها مطرح می‌شود. این سیاست که با رفاه فردی و اجتماعی مرتبط است، می‌تواند تحت تأثیر جهت‌گیری و رویکرد دولتها قرار گیرد. از آنجایی که مطالعه سیاست اجتماعی و عملکرد سیاست‌گذاری اجتماعی به طور جدایی ناپذیری با تحلیل و کاربرد ایدئولوژیهای سیاسی پیوند دارد، تغییر سیاستها می‌تواند به پشتوانه تغییر ایده‌های دولتها تبیین شود. از اینرو، فهم سیاست اجتماعی مستلزم توجه به تأثیر گرایش و رویکرد دولتها در هر یک از ابعاد سیاست اجتماعی است. سیاست سلامت به عنوان بعدی از سیاست اجتماعی از این قاعده شیوه‌ای که یک جامعه به مسأله سلامت - بیماری توجه دارد، عمیقاً مستثنی نیست. زیرا متأثر از ارزشهای اجتماعی، سنتهای سیاسی و تاریخی آن است و رویکرد دولتها به سیاست اجتماعی باز نماینده وجهی از این سنتهای سیاسی است (Gharakhani, 2013 : 212-218). در بسیاری از پژوهشهای علمی، مسایلی مانند عدم تمرکزگرایی، حاکمیت، سیاست اجتماعی و حتی قحطی و گرسنگی به نقصان شهروندی یا ضعف اصول دموکراتیک مربوط شده است (Shiyani, 2015 : 64).

طبقه محروم

ساده‌ترین راه برای تعریف فقر این است که آن را دست کم به عنوان فقدان معیشت توصیف کنیم. فقدان ضروریاتی مانند نیازهای اساسی غذایی، آب نوشیدنی سالم، سرپناه و سلامت جسمانی. جان کنت گالبرایت^۱ انتشار کتابی با عنوان طبیعت فقر توده‌ای^۲ به بیان دیدگاههای خود درباره فقر پرداخته است. وی نخستین عواملی چون فقر منابع طبیعی، ماهیت دولت و نظام اقتصادی، عدم وجود سرمایه کافی، عدم وجود استعدادها، کارآزموده و دولت ناسالم و اقتصاد فاسد را به عنوان عوامل و دلایل وجود فقر در جوامع معرفی می‌کند و معتقد است با بروز فقر تحت تأثیر عوامل یاد شده روحیه تطبیق‌پذیری و سازگاری فقرا از یک سو و از سوی دیگر آموزه‌های مذهبی و دینی در بین فقرا باعث تشدید فقر می‌شود. هرچند وی فقرا را به دلیل داشتن چنین خصلتهایی سرزنش نمی‌کند، تطبیق‌پذیری و پذیرش آموزه‌های دینی را در فقرا بهترین راه‌حل برای پذیرش شرایط موجود می‌داند. گونار میردال در کتاب درام آسیایی به بیان نظرات خود درباره فقر پرداخته است. وی در این کتاب به تفصیل از ارزشهای آسیایی سخن می‌گوید و به ضرورت تلفیق آن در هدفهای توسعه تأکید می‌کند. وی علاوه بر ارزشها در این کتاب به نقش حکومتها در فقر مردم اشاره می‌کند و ناکارآمدی حکومتها و بویژه فساد آنها را از مهمترین عوامل عدم توسعه و فقر مردم بر می‌شمارد و حتی معتقد است فساد حتی اگر در سراسر جامعه نیز رخنه کرده باشد باز هم در راستای منافع ثروتمندان و قدرتمندان جامعه گام برمی‌دارد. وی ناآگاهی توده فقیر و کارشکنی طبقه مرفه و ممتاز را نیز در فقر مردم مؤثر می‌داند و اصلاحات نهادی و ارتقاء برابری از طریق افزایش سطح مصرف طبقات کم درآمد و به تبع آن ازدیاد بهره‌وری افراد را موجب توسعه سریعتر و رفع فقر می‌داند. ولی در آثار دیگرش فقر انبوه در بیشتر نقاط جهان را ناشی از عوامل متعدد و بویژه انفجار جمعیت می‌داند (Hezarjaribi & Safarishali, 2013).

توجه به این مسأله لازم است که فقر اقتصادی می‌تواند با تأکید بیش از حد بر ترجیحات شخصی و منافع فردگرایانه در زندگی اجتماعی نمود یافته و همچون مانعی در ایجاد و برقراری ارتباطات مثبت اجتماعی و نیز افزایش مشارکت شهروندان در امور اجتماعی قرار گرفته که به تضعیف یا حتی توقف فرایند توسعه ملی منجر می‌شود. در این حالت شاهد بروز و ظهور انواع آسیبهای اجتماعی و سیاسی در جامعه خواهیم بود. در واقع گسترش آسیبهای اجتماعی، به عنوان تابعی از فقر و بیکاری جامعه را با بحرانهای سیاسی، فرهنگی و اقتصادی و حتی امنیتی

^۱. John Kenneth Galbraith

^۲. The Nature of Mass Poverty

روبرو می‌سازد؛ چرا که این عوامل باعث بروز جنایات، انحرافات، تنشها و بی‌نظمی‌های اجتماعی و خشونت می‌شود کاهش احساس امنیت، تضعیف اعتماد عمومی، گسترش رفتارهای ضداجتماعی، فشارهای روانی و غیره از جمله پیامدهای توسعه آسیب‌های اجتماعی در جامعه است. مشکلات اقتصادی بر سطح زندگی، الگوی مصرف و فعالیتهای اوقات فراغت تأثیر می‌گذارد و این به طور مستقیم یا غیرمستقیم با ایجاد یا حفظ روابط دوستان یا آشنایان و نیز با عدم توانایی سفرهای تعطیلات، رفتن به رستوران یا میزبانی مهمانی‌های خویشاوندی مرتبط است (Callan et al, 1993 : 145). گالبرایت معتقد است درآمد کم مانع از آن می‌شود که فقیران زندگی خود را با عزت نفس انجام دهند (Galbraith, 1958 : 123).

مواد و روش تحقیق

این مقاله از نظر هدف کاربردی-توسعه‌ای و از نظر نوع روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی می‌باشد که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، یافته‌ها گردآوری و انجام شده است. سوال اصلی مطرح شده این است که تأثیر برنامه‌های اول و دوم توسعه بر طبقه محروم در ایران بعد از انقلاب اسلامی چگونه بوده است؟

بحث و یافته‌های تحقیق

وضعیت اقتصادی و فقر مردم (طبقه محروم) بعد از انقلاب اسلامی

وقتی ثروت در جامعه به ارزش تبدیل شد، در واقع نابرابری یک چیز خوبی تلقی و خود به یک ارزش تبدیل می‌گردد. بدین علت است که در جامعه ما نظام طبقاتی یک ارزش و یک عنصر فرهنگی است، به طوری که خود فقرا نیز به ثروتمندان بیشتر احترام می‌گذارند و برای آنها حقوق بیشتری قائلند. نابرابری ثروت و درآمد یک مسئله است و نابرابری حقوق اجتماعی یک مسئله دیگر. در این جا صحبت از این نیست که در جامعه نباید قشر بالا و ثروتمند وجود داشته باشد. در هیچ جامعه بشری انسانها از نظر ثروت یکسان نیستند، در همه جا تفاوت وجود دارد، زیرا انسانها از نظر هوش و توانایی و استعداد با هم متفاوتند (Rafiepour, 1998 : 218). اینجا بحث درباره این است که "نابرابری" با "تفاوت" فرق دارد و اگر تفاوت بین فقیر و ثروتمند خیلی زیاد شود، در حدی که مردم احساس محرومیت نسبی و یا بی‌عدالتی توزیعی نمایند و نتوانند نیازهای تحریک شده خود را ارضاء نمایند، در آن صورت نظام اجتماعی، اقتصادی و حکومتی منهدم خواهد شد (و لن تجد لسنه الله تبدیلا). یک سؤال اساسی برای یک نظام اجتماعی سالم و پایدار این است که آیا اشخاص ثروتمند از نظر حقوق اجتماعی با اشخاص فقیر و یا قشر متوسط یکسان هستند؟ مثلاً در تاریخ پنجشنبه ۶۴/۸/۹ در شاه عبدالعظیم مردی مسن پس از زیارت حرم هنگام باز پس‌گیری کفشهایش سکنه می‌کند و می‌میرد. مردم با یک پارچه سفید رویش را می‌پوشانند. بعد از آمدن مأمورین برای یافتن هویتش، جیب‌هایش را می‌گردند معلوم می‌شود منزل وی در خیابان جردن در منطقه ثروتمند نشین شمال تهران است، احتمالاً شخص مرده نیز جز اغنیاء است. این احتمال کافی بود تا روی او را با یک طاق شال (پارچه قیمتی) بپوشانند. در ایران با یک شخص ثروتمند مانند یک شخص فقیر و یا معمولی برخورد نمی‌شود و شخص ثروتمند از حقوق اجتماعی بیشتری برخوردار است. در ایران ثروت نه فقط ارضاء نیازهای مادی را بهتر فراهم می‌کند، بلکه احترام، حقوق، نفوذ و قدرت اجتماعی بیشتر را نیز در پی دارد. و لذا ثروت در ایران بیش از کشورهای غربی ارزش دارد. به همین دلیل است که وقتی ثروتمندان ایران به اروپا سفر می‌کنند سر خورده می‌شوند، زیرا انتظار آنها مبنی بر کسب احترام و حقوق بیشتر از بقیه، برآورده نمی‌شود (Rafiepour, 1998 : 222).

این درحالی است که با پیروزی انقلاب اسلامی حرکتی احیاگرانه و تمدن‌ساز به منظور تحقق جامعه‌ای مطابق با ارزشهای اسلامی و در راستای خواست عدالت خواهی ایرانیان، نظریه‌های جدید و نیز گفتمان نوینی با عنوان گفتمان انقلاب اسلامی در عرصه‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی مطرح شد که بر مبنای آن نگاه به موضوع عدالت به مثابه یکی از مهمترین دستاوردهای انقلاب اسلامی در رأس برنامه‌های نظام اسلامی قرار گرفت. از آن پس گفتمان عدالت به عنوان جوهر و درونمایه گفتمان انقلاب اسلامی و یکی از مهمترین اهداف جامعه اسلامی قلمداد گردید که علاوه بر تجلی در بیانات امام خمینی (ره)، در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز آشکارا متجلی شده و به یکی از محورهای اصلی در تمام مفاد، مواد و بندهای آن تبدیل شده است. مسئله فقر و رفع آن به معنای اخص و همچنین برقراری عدالت اجتماعی به معنای اعم آن برای نظام جمهوری اسلامی ایران از چنان اهمیتی برخوردار است که در قوانین اساسی کشور، در بسیاری از اصول به صورت ضمنی و در برخی نیز به صورت صریح مورد تأکید قرار گرفته است؛ در همین راستا، در اصل ۲۹ قانون اساسی، تأمین خدمات و حمایت‌های مالی برای مردم از طریق درآمدهای عمومی، در اصل ۳۱ قانون داشتن مسکن متناسب با نیاز برای تمام افراد با اولویت به روستائینان و کارگران و در اوج آن یعنی در اصل ۴۳، ریشه کن کردن فقر و محرومیت و برآوردن نیازهای انسان مورد اشاره و تأکید قرار گرفته است (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۷). بر اساس چنین اهمیتی، همواره برنامه‌هایی به منظور کاهش فقر در دستور کار

دولتها و گفتمانهای مطرح در نظام جمهوری اسلامی در طی بیش از سه دهه گذشته بوده است و بعنوان یکی از اولویتهای سیاستگذاری، و برنامه‌ریزی دولتمردان بوده است (Hezarjaribi & Safarishali, 2013 : 3-4).

یکی از مشکلات اساسی بعد از انقلاب اسلامی فاصله طبقاتی در جامعه بوده است. تأثیر دولتها با اجرای برنامه‌های اقتصادی این فرایند را با نوساناتی روبرو ساخته است. شکاف طبقاتی به نوعی شکاف گفته می‌شود که در جامعه نوعی قشربندی انجام می‌گیرد که جامعه را از نظر جمعیتی به چند گروه و طبقه متفاوت تقسیم می‌کند که اصطلاحاتی همچون شمال و جنوب، بالا و پایین به وجود می‌آید و افراد به خاطر عدم دسترسی از یکسری مزایا در جامعه محروم می‌شوند این تبعیض بیشتر متوجه قشر پایین جامعه است. مفهوم تفاوتها و نابرابریهای طبقاتی هنگامیکه منابع عمده اجتماعی و اقتصادی و ابزار قهریه در دست یک گروه قرار داشته باشد سیستمی از قشربندی و سلسله‌مراتب به وجود می‌آید، استفاده از امتیازات و مزایای این سیستم احتمال افزایش موقعیت برتر و کنترل بیشتر بر منابع و فرصتها را برای یک قشر فراهم آورده و در نهایت در سطح خرد و کلان اجتماعی منجر به افزایش قدرت و برتری یک طبقه در رابطه با طبقه دیگر می‌گردد. باید دانست برنامه‌های متفاوت دولتها در به وجود آمدن فاصله طبقاتی بسیار مؤثر است (Nematimiri & et al, 2021 : 129).

بررسی متغیرهای فقر (فقر مطلق، فقر نسبی و فقر چندبعدی) در اقتصاد ایران طی پنج برنامه توسعه (۲۰۱۶-۱۹۸۹) نشان می‌دهد: در سال اول برنامه اول توسعه (۱۹۸۹) در مناطق شهری تقریباً ۴۰ درصد جمعیت و نیمی از جمعیت در مناطق روستایی زیر خط فقر مطلق قرار داشتند، در طی این برنامه شاخص جمعیت زیر خط فقر مطلق روند رو به کاهشی را داشته است و در سال پایانی برنامه اول (۱۹۹۴) کمتر از یک‌چهارم جمعیت شهری و یک‌سوم جمعیت روستایی همچنان زیر خط فقر مطلق به سر می‌برده‌اند که میزان قابل توجهی است. این روند در طی سالهای برنامه دوم مطابق با حداقل نیازهای غذایی و غیر غذایی به نسبت روندی ثابت و در برنامه سوم، کاهنده ارزیابی شد. از ابتدای برنامه چهارم روند کاهشی نسبت جمعیت زیر خط فقر مطلق معکوس شد و فزاینده شد و در برنامه پنجم نیز این افزایش ادامه یافت. طبق سنجه فقر نسبی، درصد افراد زیر خط فقر نسبی در مناطق شهری و روستایی طی سالهای برنامه اول تا پنجم توسعه هرچند در روند کلی کاهشی است اما این روند با فراز و فرودهایی در سالهای مختلف همراه بوده است (Ashrafi & et al, 2018 : 15).

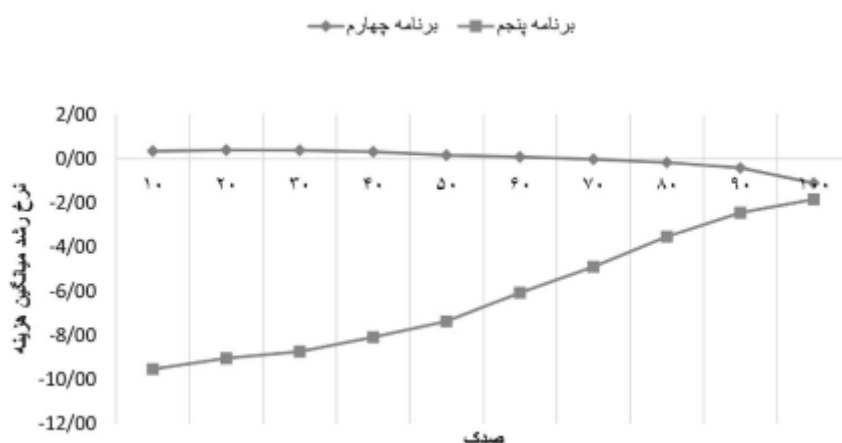
آمارها نشان می‌دهند که برنامه‌های توسعه اقتصادی، برخورد طراحی شده‌ای با مسأله فقرزدایی نداشته و الگوی تعادلی توزیع درآمد در این برنامه‌ها جایی نداشته است و استفاده از درآمدهای نفتی برای حل مسئله فقر به صورت پروژه درمانی بدون توجه به مسئله رشد و توسعه باعث شده که فقر از یک‌طرف به تعویق افتاده و از طرف دیگر بازگشت فقر در دوران بعدی با وسعتی بیشتر انجام گیرد. چنانکه در سالهای اخیر با کند شدن روند رشد اقتصادی، فقر با شدت بیشتری به جامعه بازگشته است و در نتیجه همراه و همزاد بودن پدیده فقر و توسعه نیافتگی اقتصاد در کشور بروز و ظهور بیشتری داشته است. در نقاط شهری به رغم کاهش فقر و نابرابری در برنامه سوم نسبت به برنامه دوم، رکود اقتصادی و رشد پایین در برنامه چهارم موجب افزایش فقر و در برنامه پنجم با افزایش نابرابری، فقر به طور نسبی آسیب بیشتری دیدند و در مناطق روستایی مشابه همین روند با شدت فقر و نابرابری بیشتر در اغلب دوره‌ها، با توجه به مثبت شدن میانگین رشد در سالهای برنامه پنجم اما با گسترش نابرابری، رشدی بینواساز را نشان می‌دهد. متوسط نرخ رشد حقیقی تولید ناخالص داخلی در ایران طی سه دهه گذشته، در مقایسه با جمعیت و امکانات بالقوه کشور به طور مداوم پایین، ناکافی و گاه اندک و مهمتر ناپایدار بوده است. پدیده رشد اندک، بی‌ثبات و توسعه‌نیافتگی ماندگار طبعاً مانع فراهم آمدن امکانات عملی برای افزایش درآمد، اشتغال و انتقال منابع به نسبت محرومیتها شده است. به‌طور کلی فقدان انگیزش تولید در اقتصاد ایران موجب شده که چرخه فقر، یعنی کمبود پس‌انداز-کمبود سرمایه‌گذاری و نارسایی تولید پدید آید و نهایتاً فقر شکل گیرد. در ایران حتی در دوره‌های رشد به خاطر توسعه پایین عمومی و ناتعادلی مناطق، فقر کاهش محسوس نداشته است. به عبارت دیگر، در اکثر کشورهای جهان رشد اقتصادی و افزایش درآمد سرانه، ناشی از پس‌انداز و سرمایه‌گذاری است درحالی که در ایران به علت ساختار متفاوت اقتصادی، افزایش درآمد سرانه و رشد اقتصادی ناشی از افزایش درآمدهای نفتی است (Ashrafi et al, 2018 : 38-39).

جدول ۱- نرخ رشد فقر در نقاط شهری و روستایی ایران بین سالهای ۱۳۷۴-۱۳۹۵

صدک	برنامه دوم (۷۴-۷۸)		برنامه سوم (۷۹-۸۳)		برنامه چهارم (۸۴-۸۹)		برنامه پنجم (۹۰-۹۵)	
	شهری	روستایی	شهری	روستایی	شهری	روستایی	شهری	روستایی
۱۰	۶/۳۷	۶/۲۸	۹/۶۱	۱۱/۲۰	۰/۳۶	-۳/۳۴	-۹/۸۹	-۷/۳۶
۲۰	۵/۳۲	۴/۱۸	۸/۶۸	۹/۶۴	۰/۴۰	-۳/۱۷	-۹/۴۴	-۶/۲۵
۳۰	۵/۱۱	۳/۱۰	۸/۱۳	۸/۸۵	۰/۳۹	-۳/۲۷	-۹/۱۳	-۵/۶۹
۴۰	۴/۹۰	۲/۴۴	۷/۸۶	۸/۱۶	۰/۳۳	-۳/۳۶	-۸/۴۱	-۵/۲۰
۵۰	۴/۶۹	۲/۰۳	۷/۷۸	۷/۵۹	۰/۱۷	-۳/۳۸	-۷/۵۴	-۴/۱۵
۶۰	۴/۵۶	۱/۷۵	۷/۷۲	۷/۱۳	۰/۰۹	-۳/۴۰	-۶/۱۶	-۳/۰۹
۷۰	۴/۴۷	۱/۵۲	۷/۷۱	۶/۷۹	-۰/۰۱	-۳/۳۹	-۴/۸۹	-۲/۰۲
۸۰	۴/۳۳	۱/۳۳	۷/۶۹	۶/۴۶	-۰/۱۶	-۳/۳۸	-۳/۳۷	-۰/۶۵

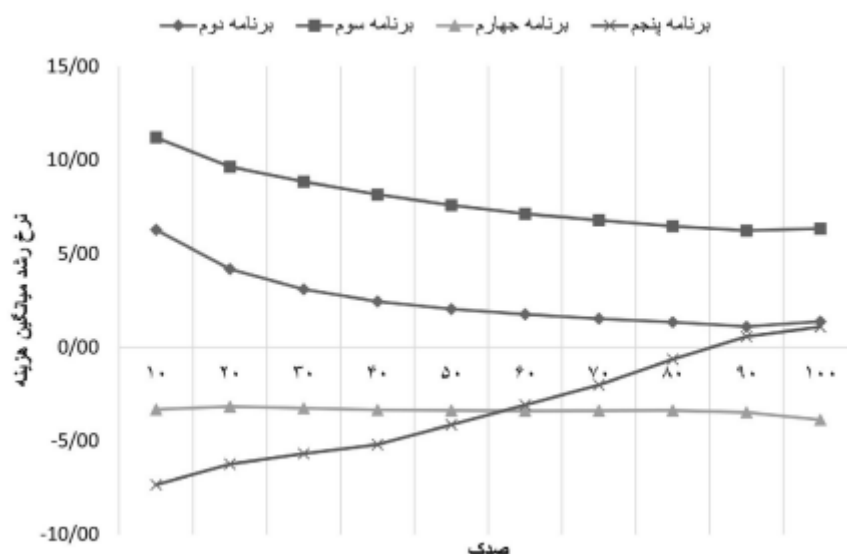
صدک	برنامه دوم (۷۴-۷۸)		برنامه سوم (۷۹-۸۳)		برنامه چهارم (۸۴-۸۹)		برنامه پنجم (۹۰-۹۵)	
	روستایی	شهری	روستایی	شهری	روستایی	شهری	روستایی	شهری
۹۰	۱/۱۰	۷/۷۴	۶/۲۳	-۰/۴۲	-۳/۴۸	-۲/۰۲	۰/۵۷	
۱۰۰	۱/۳۷	۷/۲۰	۶/۳۴	-۱/۱۰	-۳/۸۸	-۰/۷۴	۱/۰۸	

Ashrafi & et al, 2018 : 34

نمودار شماره ۱- منحنی رشد فقر غیر فقرزدا برای مناطق شهری ایران در برنامه چهارم (۱۳۸۴-۱۳۸۸) و برنامه پنجم توسعه (۱۳۹۴-۱۳۹۰)

Ashrafi & et al, 2018 : 36

نمودار شماره ۲- منحنی رشد فقر در مناطق روستایی ایران طی برنامه‌های دوم تا پنجم توسعه

Ashrafi & et al, 2018 : 37

فقر و نابرابریهای اجتماعی در دوران سازندگی

در سالهای اول انقلاب ضرورت برنامه‌ریزی در مجموعه مدیریت سیاسی کشور احساس نمی‌شد و تلاشهای محدود سازمان برنامه و بودجه، با تعطیلی موقت سازمان در اوایل سال ۱۳۶۰ ناکام ماند. تلاش برای تدوین برنامه از سال ۶۱ آغاز شد، اما ورود بازیگران جدید در عرصه برنامه‌ریزی و تغییر اساسی در نگرش به برنامه و بی‌اعتمادی به نهاد برنامه‌ریزی، موجب شد تا دهه اول انقلاب بدون برنامه مدون توسعه، طی شود. برنامه اول توسعه با هدف بازسازی ویرانیهای جنگ در بهمن ماه ۶۸ به تصویب رسید (Omid, 2012 : 105-107). دولت سازندگی ضمن اذعان به آرمانهای اصیل انقلاب از جمله عدالت، راه نیل به آن را در توسعه اقتصادی می‌داند. این منظر در تعریفی متفاوت از عدالت بر آن بود که عدالت به معنای ارتقای توان اقتصادی همه اقشار جامعه تفسیر می‌شود که با افزایش حجم سرمایه جامعه محقق خواهد شد.

در این باور، فقر ستون بی‌عدالتی در کشور است و با توسعه اقتصادی و ریشه‌کنی فقر، در نهایت مسیر توسعه، عدالت اجتماعی محقق می‌شود. (Parvaneh, 2015 : 92-93). به هر روی، دوران سازندگی دو برنامه توسعه را از نظر زمانی شامل می‌شود. در واقع پس از پیروزی انقلاب شش برنامه توسعه در کشور طراحی شد؛ سه برنامه اول تحت شرایط بحرانی بعد از انقلاب به تصویب نرسد و در عمل به برنامه‌های مقطعی تبدیل شد از سه برنامه دیگر، دو برنامه با عنوان برنامه‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی از اول سال ۱۳۶۸ تا پایان سال ۱۳۷۸ اجرا گردید (Ghadirimasoum & Najafikani, 2003 : 111). بعد از انقلاب شش برنامه توسعه تدوین و به اجرا در آمده است و در آستانه تدوین برنامه هفتم توسعه هستیم. این در حالی است که شاخص‌ها نشان از وجود نابرابری اجتماعی و فقر در بسیاری از اقشار و مناطق جغرافیایی کشور دارد. این امر مؤید لزوم تحلیل و بازنگری سیاستهای فقرزدایی و کاهش نابرابری در برنامه‌های توسعه است (Maleki, 2023 : 37). با توجه به اینکه دوران سازندگی از سال ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۶ بوده است بنابراین دو برنامه اول و دوم توسعه که از نظر زمانی این دوران را در بر می‌گیرد تشریح می‌شوند.

الف) برنامه اول توسعه

با پایان جنگ و روی کار آمدن دولت سازندگی، برنامه اول توسعه اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی در سال ۱۳۶۸ در یک ماده واحده (مشمول بر ۵۲ تبصره) برای اجرا در مدت ۵ سال (۱۳۶۸-۱۳۷۲) تهیه شد. متن این برنامه دو قسمت دارد: قسمت یکم مشتمل بر هدفهای کلی، خط‌مشیها (منظور خط‌مشی هدفهای کلی)، تصویر کلان برنامه، هدفهای کمی کلان و سیاستهای کلی است و قسمت دوم در برگیرنده جداول کلان است. هدف اصلی برنامه اول این بود که با سرمایه‌گذاری دولت در زمینه بازسازی خسارات جنگ تحمیلی و بهره‌برداری حداکثر از ظرفیتهای موجود، روندهای منفی اقتصادی حاکم را به نفع ایجاد رشد اقتصادی در کشور تغییر دهد و بستر تداوم رشد در آینده را فراهم نماید. در این برنامه تعریف مشخصی از فقر (نسبی یا مطلق) ارائه نشده و صرفاً در متن تبصره ۵ برنامه اول توسعه "گزارش اجمالی شناسایی بخشهای محروم (مرحله ششم) سازمان برنامه و بودجه" مبنای سنجش وضعیت موجود و ارزیابی برنامه قرار گرفته است. در این تبصره به دولت تکلیف شده است که "توزیع سالانه اعتبارات سرمایه‌گذاریهای ثابت بین استانهای مختلف در طول برنامه باید به گونه‌ای انجام پذیرد که در انتهای برنامه، برخورداری بخشهای محروم از امکانات آموزشی-بهداشتی و راه مناسب روستایی، اشتغال و برقرسانی بر مبنای گزارش اجمالی شناسایی بخشهای محروم (مرحله ششم) سازمان برنامه و بودجه حداقل مطابق برخورداری بخشهای غیر محروم در سال ۱۳۶۸ باشد".

نوع سیاستهای کاهش فقر و نابرابری اجتماعی: در برنامه اول توسعه، برخی از سیاستهای مبارزه با فقر و نابرابری اجتماعی در قالب تبصره‌ها و برخی دیگر در قالب اهداف کلی برنامه (و خط‌مشی آنها) بیان شده‌اند. جدول ۲ سیاستهای مرتبط با کاهش فقر و نابرابری اجتماعی در برنامه توسعه اول را نشان می‌دهد.

الف) سیاستهای مداخله‌ای مستقیم: شش برنامه "بازسازی و نوسازی مناطق جنگی، تأمین حداقل نیازهای اساسی آحاد مردم، توزیع سالانه اعتبارات سرمایه‌گذاریهای ثابت بین استانهای مختلف، احیاء و توسعه بخشهای محروم و تعادل‌های منطقه‌ای و اعطای کمکهای غیر نقدی به کارکنان دولت" در دسته سیاستهای مداخله‌ای مستقیم قرار می‌گیرند. این سیاستها به صورت جزیره‌ای طرح شده‌اند و فاقد جامعیت و انسجام هستند.

ب) سیاستهای کلان مبتنی بر رشد اقتصادی: هدف کلی ۴ با مضمون "ایجاد رشد اقتصادی در جهت افزایش تولید سرانه، اشتغال مولد و کاهش وابستگی اقتصادی با تأکید بر تولید محصولات استراتژیک و مهار تورم" در زمره سیاستهای کلان مبتنی بر رشد اقتصادی قرار می‌گیرد. گروه هدف در اینجا کل کشور با تأکید بر مناطق محروم و روستایی است.

ج) سیاستهای گسترش خدمات اجتماعی عمومی: هدف کلی ۳ و ۵ و تبصره‌های ۱۰-الف و ۱۱ به ترتیب موضوعات "گسترش کمی و ارتقاء کیفی فرهنگ عمومی آموزش، سیاست تأمین عدالت اجتماعی، واگذاری اراضی با کاربری آموزشی فرهنگی و خدماتی به دستگاههای ذیربط، آرایه تسهیلات قانونی و اعتباری در زمینه تولید مسکن، و تدوین نظام استخدامی واحد و برقراری عدالت استخدامی را مطرح کرده‌اند. این برنامه‌ها در دسته سیاستهای گسترش خدمات اجتماعی عمومی قرار می‌گیرند که به صورت غیرمستقیم به کاهش فقر و نابرابری اجتماعی می‌انجامند.

گروه هدف برنامه: در برنامه اول توسعه کلید واژه اصلی بکار رفته در سراسر برنامه مفهوم "بخشهای محروم" است که "مفهومی عام است که نه بعد منطقه‌ای محرومیت و نه گروههای محروم را می‌رساند. البته در کنار این مفهوم، در متن برنامه ذینفعان دیگری به عنوان گروه هدف مدنظر قرار گرفته‌اند از جمله می‌توان به مناطق روستایی، مناطق جنگ زده، عشایر و گروههای آسیب‌پذیر اشاره نمود (Maleki, 2023 : 47-49).

به طور کلی این برنامه متأثر از شرایط پس از جنگ و با محور قرار دادن سازمان برنامه و بودجه و وزارتخانه‌ها تدوین شد. مستندات سازمان برنامه و بودجه (۱۳۷۷) ارتباط مستمر شوراهای برنامه‌ریزی و ستاد برنامه‌ریزی با نمایندگان مجلس در کمیسیونهای مختلف، موجب شد تا لایحه با کمترین تغییرات به تصویب برسد. با توجه به افزایش تعهدهای خارجی و تورم در اواخر برنامه اول، ثبات اقتصادی به عنوان جهت گیری اصلی برنامه مدنظر قرار گرفت. در این برنامه کمیته‌ای برای برنامه‌ریزی خصوصی‌سازی و ایجاد رقابت تشکیل گردید. دهه اول پس از انقلاب با تأسیس حکومت و جنگ سپری شد و به طور عملی برنامه مدون، امکان تصویب و اجرا نیافت. تهاجم عراق به کویت، افزایش بهای نفت، بالا رفتن سهمیه صادرات ایران در اوپک، معرفی عراق به عنوان متجاوز علیه ایران از سوی سازمان ملل و همکاری ایران با غرب علیه عراق، این ذهنیت را ایجاد کرد تا دولت وقت شرایط را برای تلفیق در اقتصاد جهانی فراهم بداند و با درخواست وام از بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول، اجرای سیاست تعدیل اقتصادی را در دستور کار قرار دهد (Omidi, 2012 : 107).

در برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ذیل یکی از اهداف کلی برنامه با عنوان تأمین دست کم نیازهای اساسی عامه مردم، سیاستهایی مربوط به حوزه سلامت، شامل این سیاستها بود: تأمین تغذیه در حد نیازهای زیستی، تأمین سلامت عمومی، بهداشتی-درمانی و مراقبتهای بهداشتی اولیه برای عامه مردم با تأکید بر مناطق محروم و روستایی کشور و سالم‌سازی محیط‌زیست. علاوه بر این در تبصره ۱۵ به وزارت بهداشت، درمان و سلامت پزشکی اجازه داده می‌شود از متقاضیان تأسیس بیمارستان، پلی‌کلینیک و درمانگاه، آزمایشگاه تشخیص طبی، مطب و داروخانه، مبالغی را به عنوان هزینه‌های صدور موافقت اصولی، پروانه تأسیس اخذ نماید و به حساب خزانه‌داری کل واریز نماید و معادل آن از محل اعتباری که به همین منظور در بودجه سالیانه منظور می‌شود، به منظور تجهیز مراکز بهداشتی، درمانی و آزمایشگاهی و بیمارستانها در اختیار وزارت بهداشت، درمان و سلامت پزشکی قرار گیرد. تبصره ۱۶ به منظور تأمین داروهای مورد نیاز مناطق روستایی و بخشهای محروم کشور و ترغیب داروسازان جوان برای تأسیس داروخانه در مناطق مذکور بانکهای کشور موظفند مبلغ ده میلیارد ریال به عنوان قرض‌الحسنه و با بازپرداخت ده ساله به این امر تخصیص داده و به ازای هر مورد تا حداکثر ده میلیون ریال با تأیید وزارت بهداشت، درمان و سلامت پزشکی به متقاضیان معرفی شده مزبور پرداخت نمایند (Gharakhani, 2012 : 227-228).

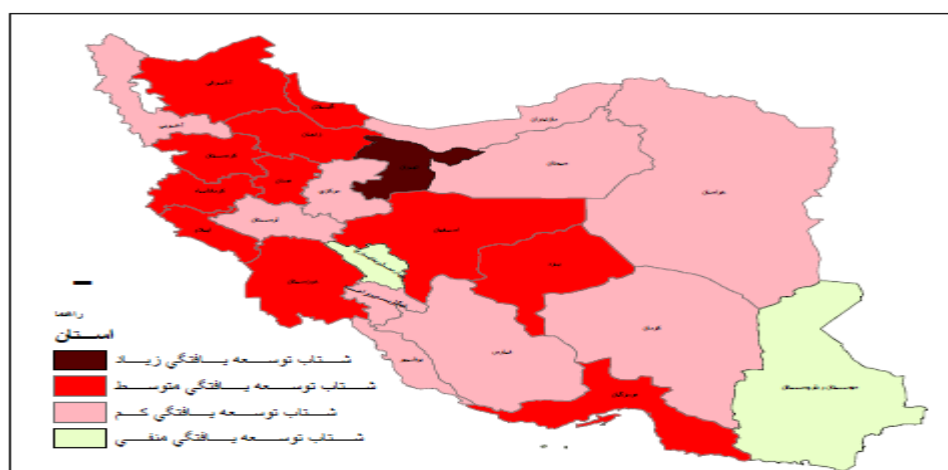
جدول شماره ۲- سیاستهای کاهش فقر و نابرابری اجتماعی در برنامه اول توسعه

ماده/تبصره	نوع برنامه	گروه هدف	سیاستهای مبارزه با فقر
هدف کلی ۲	بازسازی و نوسازی مناطق جنگی	مناطق جنگی	سیاستهای مداخله‌ای مستقیم
هدف کلی ۶	تأمین حداقل نیازهای اساسی آحاد مردم	آحاد مردم	
تبصره ۵	توزیع سالانه اعتبارات، سرمایه‌گذاری‌های ثابت بین استانها	بخشهای محروم و روستایی	
تبصره ۶ و ۱۶	احیاء و توسعه بخشهای محروم و تعادل‌های منطقه‌ای	مناطق محروم	
(بند ۴ تبصره ۲۲)	اعطای کمکهای غیرنقدی به کارمندان دولت	کارکنان دولت	
هدف کلی ۴	ایجاد رشد اقتصادی برای افزایش تولید سرانه، اشتغال مولد	تمام کشور با تأکید بر مناطق محروم و روستایی	سیاستهای کلان مبتنی بر رشد اقتصادی
هدف کلی ۳	گسترش کمی و ارتقاء کیفی فرهنگ عمومی آموزش	کل کشور	سیاستهای گسترش خدمات اجتماعی عمومی
هدف کلی ۵	سیاست تأمین عدالت اجتماعی	خانواده ایثارگران، تعاونیه‌ها، کودکان استثنایی، روستاییان، عشایر و قشرهای آسیب‌پذیر	
تبصره ۱۰-الف	واگذاری اراضی با کاربری آموزشی، فرهنگی و خدماتی به دستگاههای ذیربط	کل کشور	
تبصره ۱۱	ارایه تسهیلات قانونی و اعتباری در بخش مسکن	کل کشور	
تبصره ۲۲-۲	تدوین نظام استخدامی واحد و برقراری عدالت استخدامی	کل کشور	

جدول شماره ۳- درجه توسعه‌یافتگی استان‌های کشور در ابتدای برنامه اول توسعه (۱۳۶۸)

گروه	شاخص	استان	اقتصادی - زیربنایی										اجتماعی - فرهنگی										درجه توسعه‌یافتگی																																																																																																																																																																																
			تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت		تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر کل نیروی و بیشتر به ازای	تعداد کارکنان کارگاهی به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت

Ahmadipour & et al, 2007 : 33

شکل شماره ۱- نقشه شتاب توسعه‌یافتگی استانهای کشور در مدت زمان اجرای برنامه اول توسعه

ب) برنامه دوم توسعه

برنامه پنج ساله دوم در ادامه برنامه اول و با هدف توسعه اقتصادی با نرخ رشد ۵/۱ درصد در سال، در آذرماه سال ۱۳۷۳ به تصویب رسید. نرخ رشد تولید در طی برنامه دوم به طور متوسط ۳/۶ بود که از هدف برنامه (۵/۱) کمتر بود. با توجه به امکان کسب درآمدهای ریالی فراوان و آسان از راه بالا بردن ارزشهای دلارهای نفتی و کاهش ارزش ریال، از نظر اعتبارات از رشد جهشی ۱۲/۸ برابر نسبت به برنامه اول برخوردار

شد. در عین حال، افزایش هزینه‌های جاری دولت در دوره این برنامه، ۶/۴ برابر و افزایش کل هزینه‌های جاری و عمرانی آن به ۸/۲ برابر هزینه‌های خود در برنامه اول رسید. در این برنامه، نسبت به برنامه اول از سهم امور عمومی، ۲/۷ درصد و امور اجتماعی ۱۶/۸ درصد به شدت کاسته شد؛ ولی سهم امور اقتصادی ۷۱/۸ درصد به طور چشمگیری افزایش یافت. علت اصلی افزایش سهم امور اقتصادی، انتقال هزینه‌های نفت و گاز از هزینه‌های جاری (در برنامه اول) به هزینه‌های عمرانی در برنامه دوم بود. به طوری که سهم این دو فصل در برنامه دوم ۳۷/۴ درصد هزینه‌های امور اقتصادی را تشکیل می‌داد اما در برنامه اول به این فصل، اعتباری اختصاص داده نشده بود. بازتاب سیاستهای آزادسازی اقتصادی، تورم شدید ناشی از فشار تقاضا و افزایش شدید نقدینگی همراه با افزایش ارز، موجب شد که عکس‌العملهای اجتماعی در قبال این برنامه‌ها، بروز نماید و از این‌رو، در یکی دو سال اول اجرای این برنامه، تغییراتی در جهتگیریها و سیاستهای اعلام شده مشاهده گردید (Ghadirimasoum & Najafikani, 2003 : 116). برخلاف برنامه اول، نبود ارتباط کافی بین شوراهای برنامه‌ریزی و کمیسیونهای مربوط مجلس موجب شد تا لایحه در مجلس دچار تغییرات اساسی شود. مستندات سازمان برنامه و بودجه (۱۳۷۷) نشان می‌دهد هنگامی که لایحه به مجلس ارائه شد، برنامه توسعه برای نمایندگان به طور تقریبی ناشناخته بود و اعضای کمیسیونها در جریان مباحث تهیه و تنظیم برنامه قرار نداشتند. در واقع برنامه دوم محصول گروههای کاری و نشستهای کارشناسی دستگاههای دولتی بود. برنامه دوم توسعه که مبتنی بر سیاست تعدیل بود، به دلیل ناکارآمدی نظام اداری، بحران ارزی و افزایش نرخ تورم تا مرز ۵۰ درصد، در مرحله اجرا مورد بازنگری قرار گرفت (Omid, 2012 : 107-110). در نهایت برنامه دوم در یک ماده واحده و ۱۰۱ تبصره برای اجرا در مدت ۵ سال (دوره سالهای ۱۳۷۸-۱۳۷۴) تصویب شد؛ بدین ترتیب سال ۱۳۷۳ کشور بدون برنامه توسعه بود. این برنامه پس از طی مراحل تصویب با یک سال تأخیر از سال ۱۳۷۴ به اجرا درآمد. مؤلفه‌های این برنامه در ادامه شرح داده می‌شوند :

تعریف و سنجش فقر و نابرابری: اگر چه در برنامه دوم توسعه به طور مشخص هیچ تعریفی از فقر یا خط فقر ارائه نشده است؛ با این حال از سه مفهوم "ضرب وضع موجود استانها و مناطق"، "کاهش ضریب جینی" و "ضریب محرومیت روستاها" به عنوان شاخصهای نابرابری اجتماعی استفاده شده است. در بند ۱-۱ خطمشی‌های اجرایی اولین هدف کلان کیفی تلاش برای تحقق عدالت اجتماعی از مفهوم "ضریب وضع موجود استانها و مناطق" استفاده شده است که تلویحاً مؤید برنامه کاهش نابرابری فضایی در سطح مناطق و استانها است : "تقسیم بهینه منابع و امکانات عمومی با تعیین ضرایب وضع موجود استانها و مناطق و تلاش در رساندن استانها و مناطقی که در ابتدای برنامه در امور اجتماعی و اقتصادی پایین‌تر از میانگین هستند به حد نصاب متوسط کشور". در خطمشی شماره ۲-۱ توسعه و بهبود کیفیت شرایط عمومی زندگی مردم شامل بهبود توزیع درآمد و ثروت و کاهش ضریب جینی مدنظر قرار گرفته است. در تبصره ۱۱ب- دولت موظف شده است تا پس از تصویب این قانون، ضریب محرومیت کلیه روستاها را سالانه بر اساس برخورداری از طرحهای عمرانی موضوع بند (الف) این تبصره معین نموده و بر مبنای اولویتهای هر روستا اعتبار لازم را منظور نماید.

نوع سیاستهای کاهش فقر و نابرابری اجتماعی: در برنامه دوم توسعه، برخی از سیاستهای مبارزه با فقر و نابرابری اجتماعی در قالب تبصره ها و برخی دیگر در قالب هدفهای کیفی کلان (و خطمشی آنها) بیان شده‌اند. در برنامه دوم توسعه همانند برنامه اول تعدادی تک ماده‌های جداگانه وجود دارد که بدون انسجام هر یک گروه خاصی از اقشار آسیب‌پذیر یا مناطق محروم را هدف قرار داده‌اند. به بیان دیگر هیچ برنامه جامع فقرزدایی در برنامه دوم توسعه وجود ندارد.

الف) سیاستهای مداخله‌ای مستقیم: سیاستهای مستقیم کاهش نابرابریهای اجتماعی در برنامه دوم توسعه میتوان در قالب چند دسته کلی طبقه‌بندی نمود: کاهش نابرابریهای منطقه‌ای، توسعه مناطق روستایی و محروم، حمایت از اقشار آسیب‌پذیر و ارتقاء امنیت درآمدی آنها. از جمله سیاستهای کاهش نابرابریهای منطقه‌ای در برنامه دوم توسعه می‌توان به سیاستهایی همچون "تقسیم بهینه منابع و امکانات عمومی در بین استانها و مناطق کشور، رفع عدم تعادل‌های منطقه‌ای و سیاستهای تمرکززدایی و افزایش نقش استانها" اشاره نمود. در دسته سیاستهای توسعه مناطق روستایی و محروم می‌توان مواردی همچون "توسعه مناطق محروم، توسعه کالبدی موزون و ساماندهی خدمات عمرانی روستائی، تخصیص سهمیه تأمین نیروی انسانی برای مناطق محروم، حمایت از راه‌اندازی صنایع و اشتغال در مناطق محروم و سیاست بازسازی و نوسازی مناطق جنگی" را قرار داد. برنامه‌هایی همانند "حمایت از اقشار آسیب‌پذیر، ارائه تسهیلاتی همچون یارانه و بخشودگی و ... به نیازمندان، پرداخت مستمری به اقشار نیازمند، زنان، کودکان بی‌سرپرست و معلولین، و پرداخت کمک معاش و ارائه سوبسید به اقشار کم درآمد" را می‌توان در زمره سیاستهای حمایت از اقشار آسیب‌پذیر و ارتقاء امنیت درآمدی آنها دسته‌بندی نمود.

ب) سیاستهای کلان مبتنی بر رشد اقتصادی: هدف کلان کیفی ۶ در زمره سیاستهای کلان مبتنی بر رشد اقتصادی قرار می‌گیرد. در این هدف "رشد و توسعه‌پایدار اقتصادی با محوریت بخش کشاورزی" مدنظر قرار گرفته است.

ج) سیاستهای گسترش خدمات اجتماعی عمومی: منظور آن دسته از برنامه‌هایی است که هدف آن بهبود و ارتقاء سطح کیفیت زندگی کل افراد جامعه است و به صورت غیر مستقیم در کاهش فقر و نابرابری اجتماعی مؤثر هستند. در برنامه دوم توسعه هفت برنامه در این دسته

جای می‌گیرند: گسترش آموزش عمومی (خطامشی ۸، هدف کلی ۱)، گسترش بیمه همگانی (خطامشی ۹، هدف کلی ۱ و تبصره ۱۸)، توسعه بخش اجتماعی، (خطامشی ۱۴ و هدف کلی ۱)، بهبود کیفیت زندگی مردم (خطامشی ۲، هدف کلی ۱)، امنیت قضایی و امنیت اقتصادی (خطامشی ۱۳، هدف کلی ۱)، ارائه تسهیلات بانکی در خصوص وام ازدواج، تأمین مسکن ارزان و ایجاد تسهیلات اشتغال (تبصره ۶۰)، آموزش اجباری کودکان لازم‌التعلیم (تبصره ۶۲).

گروه هدف برنامه: گروه هدف بر اساس نوع سیاست‌ها متفاوت است. در سیاست‌های مداخله‌ای مستقیم سه دسته کلی گروه‌های هدف وجود دارد؛ (۱) در برنامه‌های توسعه روستایی و مناطق محروم معمولاً گروه هدف روستاها و مناطق محروم است. به بیان دیگر واحد تحلیل این برنامه‌ها واحدهای جغرافیایی است، (۲) در برنامه‌های توانمندسازی و حمایت از اقشار آسیب‌پذیر گروه‌های هدف عبارتند از نیازمندان، زنان کودکان بی‌سرپرست و معلولین، و اقشار کم درآمد، (۳) تمرکززدایی و تعادل منطقه‌ای گروه هدف کل کشور است. در سیاست‌های کلان اقتصادی و سیاست‌های گسترش خدمات اجتماعی در برنامه دوم توسعه معمولاً گروه هدف کل کشور و احاد افراد جامعه است (Maleki, 2023: 51-52). اگر متوسط شاخص خط فقر مناطق شهری را در طی اجرای برنامه‌های توسعه اول تا چهارم، محاسبه کنیم می‌توان نتایج را در جدول زیر نشان داد.

جدول شماره ۶- متوسط شاخص فقر مناطق شهری در طی اجرای برنامه‌های توسعه اول تا چهارم در کشور

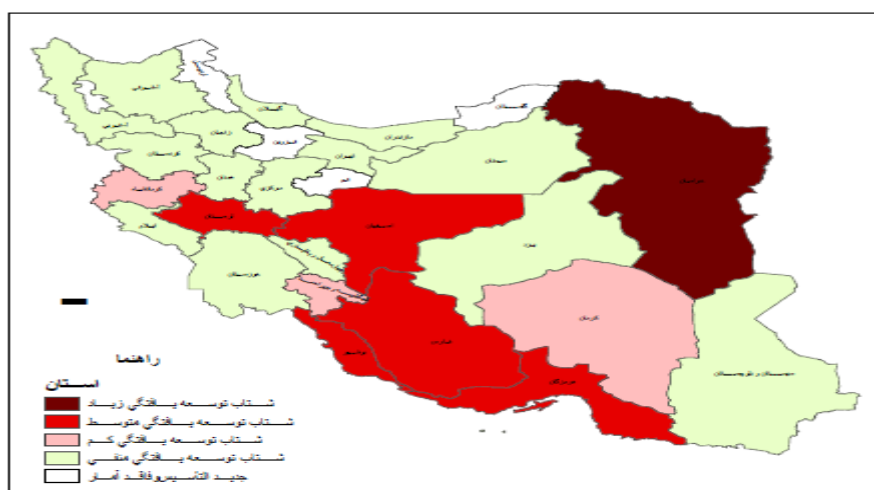
برنامه	سال	متوسط شاخص فقر مناطق شهری
اول توسعه	۱۳۶۸ تا ۱۳۷۲	۵۴,۰۲۴
دوم توسعه	۱۳۷۴ تا ۱۳۷۸	۴۵,۴۸۷
سوم توسعه	۱۳۷۹ تا ۱۳۸۳	۲۸,۵۷۹
چهارم توسعه	۱۳۸۴ تا ۱۳۸۸	۱۷,۹۸۱

جدول ۷- درجه توسعه‌یافتگی و میزان شتاب توسعه در استانهای کشور در برنامه دوم توسعه (۱۳۷۸-۱۳۷۲)

استان	درجه توسعه‌یافتگی ۱۳۷۲	درجه توسعه‌یافتگی ۱۳۷۸	شتاب توسعه‌یافتگی *
آذربایجان شرقی	۰,۶۳۴	۰,۶۳۹	۰,۰۰۵
آذربایجان غربی	۰,۷۸۵	۰,۷۹۶	۰,۰۱۱
اصفهان	۰,۳۷۷	۰,۳۵۷	-۰,۰۲۰
ایلام	۰,۷۹۵	۰,۸۲۳	۰,۰۲۸
بوشهر	۰,۷۴۵	۰,۷۲۹	-۰,۰۱۶
تهران	۰,۱۷۷	۰,۱۹۵	۰,۰۱۸
چهارمحال و بختیاری	۰,۷۶۴	۰,۷۷۶	۰,۰۱۲
خراسان	۰,۶۰۵	۰,۵۴۶	-۰,۰۵۹
خوزستان	۰,۶۲۶	۰,۶۵۸	۰,۰۳۲
زنجان	۰,۷۰۳	۰,۷۶۶	۰,۰۶۳
سمنان	۰,۶۲۴	۰,۶۴۵	۰,۰۲۱
سیستان و بلوچستان	۰,۹۱۸	۰,۹۲۰	۰,۰۰۲
فارس	۰,۶۴۴	۰,۶۲۳	-۰,۰۲۱
کردستان	۰,۸۴۱	۰,۸۴۲	۰,۰۰۱
کرمان	۰,۶۸۳	۰,۶۸۱	-۰,۰۰۲
کرمانشاه	۰,۷۹۲	۰,۷۸۶	-۰,۰۰۷
کهگیلویه و بویراحمد	۰,۸۵۷	۰,۸۵۳	-۰,۰۰۴
گیلان	۰,۵۹۱	۰,۶۴۵	۰,۰۵۴
لرستان	۰,۸۴۱	۰,۸۱۳	-۰,۰۲۸
مازندران	۰,۶۰۸	۰,۶۳۰	۰,۰۲۲
مرکزی	۰,۶۷۲	۰,۶۸۷	۰,۰۱۵
هرمزگان	۰,۷۴۱	۰,۷۲۴	-۰,۰۱۷
همدان	۰,۷۵۵	۰,۷۶۱	۰,۰۰۶
یزد	۰,۵۵۹	۰,۶۱۰	۰,۰۵۱
اردبیل	-	۰,۸۰۸	۰,۸۰۸
قزوین	-	۰,۷۰۸	۰,۷۰۸
قم	-	۰,۷۴۴	۰,۷۴۴
گلستان	-	۰,۸۲۵	۰,۸۲۵

در قانون برنامه دوم توسعه، ضمن حفظ برخی سیاستهای سلامت، سیاستهای دیگری نیز در برنامه مطرح گردید. مهمترین این سیاستها شامل: تأمین مراقبتهای اولیه بهداشتی برای عامه مردم با تأکید بر مناطق محروم و روستایی کشور، توسعه امکانات و اتخاذ سیاستهای تشویقی در زمینه کنترل جمعیت از یک طرف و گسترش شبکه بهداشت و درمان و ارائه خدمات فعال در زمینه‌های سلامتی و بهداشت مادر و کودک و بهداشت باروری از طرف دیگر. از این رو، افزایش مراکز بهداشتی و درمانی روستایی، گسترش ظرفیتهای بیمارستانی و نیروهای تخصصی سلامت دیده در کنار بهبود شاخصهای مرتبط با بهداشت از قبیل میزان دسترسی جمعیت به آب آشامیدنی سالم و افزایش سطح آگاهی اجتماعی که باعث ارتقای شاخصهای سلامتی همچون کاهش نرخ مرگومیر مادران و کودکان زیر پنج سال و کاهش سهم بیماریهای واگیر شود، مطرح گردید. طبق قانون برنامه دوم در زمینه عدالت اجتماعی در حوزه بهداشت و درمان نیز سیاستهایی اتخاذ گردید: بر اساس جزء ۱ بند الف تبصره ۱۱ معادل سه هزار میلیارد ریال برای انجام طرحهای عمرانی در زمینه بهداشت و ... در روستاهای محروم هزینه خواهد شد. بر اساس تبصره ۱۸، دولت موظف شده در طی سالهای برنامه مابه‌التفاوت هزینه درمان بیمه شوندگان را پس از کسر سرانه سهم بیمه شده و فرانشیزهای پرداختی توسط آنها به عنوان سرانه دولت مطابق مقررات بیمه همگانی همه ساله در اختیار سازمانهای ذیربط قرار دهد. بر اساس تبصره ۹۴ دولت موظف شده از محل منابع بودجه عمومی نسبت به تکمیل تأسیسات تجهیزات و نیروی انسانی شبکه‌های بهداشتی درمانی کشور اقدام نماید (Gharakhani, 2012 : 228-229).

به هر روی، شرایط به وجود آمده ناشی از اجرای سیاست سازندگی، حمایت جدی و دائمی نیروهای اجتماعی و اقشار و طبقات پایین جامعه را که در واقع برنامه سازندگی می‌بایست تأمین کننده منافع آنان باشد، به دنبال نیاورد. ضمن اینکه رقابت گروه سازندگی و تکنوکراتهای حامل آن با محافظه‌کاران از یکسو و تندروها از سوی دیگر به دلسردی و ناامیدی مردم نسبت به برنامه‌های سازندگی می‌افزود. مشارکت مردم در هفتمین دوره انتخابات ریاست جمهوری در دوم خرداد ۷۶ به نحوی واکنشی بود به این وضعیت؛ درحالی‌که مسئله سلطه انحصاری دولت بر منابع کماکان ادامه یافت. در مجموع می‌توان این گونه تحلیل نمود که دولت هاشمی رفسنجانی رسیدن به عدالت اجتماعی را از گذرگاه توسعه و رونق اقتصادی توضیح می‌داد و مهمترین عامل فقر و نابرابری در جامعه را نبود ثروت و امکانات بر می‌شمرد. بنابراین تلاش کرد که از طریق اجرای سیاستهای سازندگی و خلق سرمایه، همگان از جمله فقرا از آن بهره‌مند شوند؛ البته بعدها بسیاری همین منطق را عامل عمیقتر شدن شکاف طبقاتی ذکر کردند. نقدی که به گفتمان سازندگی وارد شد، غفلت از آزادی و عدالت، و به حاشیه راندن ارزشهای فرهنگی مسلط جامعه بود. این نقص از نظر بسیاری موجب عقیم ماندن برنامه‌های دولت ۸ ساله سازندگی شد و درست در همین زمان، دولت بعدی با شعارهایی در مخالفت با وضع موجود به قدرت رسید و آزادی، عدالت و معنویت که هر سه در دولت هاشمی به حاشیه رانده شده بود، محورهای تبلیغاتی دولت خاتمی شد (Omidi & et al, 2022 : 74-75).

شکل ۲- نقشه درجه شتاب توسعه‌یافتگی استانهای کشور در برنامه دوم توسعه

Ahmadipour & et al, 2007 : 38

به طور کلی آنچه که در رابطه با میزان توسعه‌یافتگی و درجه شتاب توسعه‌یافتگی استانهای کشور در برنامه اول و دوم در جداول مربوطه آورده شده است با استفاده از مدل تاکسونومی عددی بوده است. در برنامه اول توسعه همانگونه که در جداول هم مشاهده می‌شود از ۲۴ استان در آن زمان، ۲۲ استان از شتاب توسعه‌یافتگی مثبت و ۲ استان از شتاب توسعه‌یافتگی منفی برخوردار بوده‌اند. استان تهران با بیشترین

شتاب توسعه یافتگی مثبت و استان سیستان و بلوچستان با بیشترین شتاب توسعه یافتگی منفی بوده‌اند. در برنامه دوم توسعه، با توجه به اینکه تعداد استانهای کشور به ۲۸ استان افزایش داشته است ولی به دلیل نبود آمار تفکیک شده برای چهار استان قم، اردبیل، گلستان و قزوین در پایان برنامه دوم، همان ۲۴ استان ملاک قرار داشته‌اند که از این تعداد ۹ استان دارای شتاب توسعه‌یافتگی مثبت و ۱۵ استان دارای شتاب توسعه‌یافتگی منفی بوده‌اند (Ahmadipour & et al, 2007 : 38). در نقشه بالا نیز می‌توان سطوح و درجه شتاب توسعه‌یافتگی استانهای کشور را مشاهده کرد. که مطابق با آمار ارایه شده بر مبنای جداول می‌باشد.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

بر اساس یافته‌های این مقاله می‌توان گفت که، دولتهای مختلفی که بعد از انقلاب اسلامی، متولی برنامه‌ریزی برای توسعه دادن کشور بوده‌اند، برنامه‌های توسعه چندگانه‌ای را دنبال و اجرایی کرده‌اند. بررسی پژوهشها در دوران سازندگی نشان می‌دهند که روح حاکم بر متون دوران سازندگی عمدتاً معطوف به توسعه اقتصادی دولت-محور بوده است. بنابراین گفتمان عدالت دوره سازندگی، تحقق بعد اقتصادی عدالت را از دل توسعه اقتصادی دولت مدار پی می‌گیرد؛ یعنی هر چند سعی در ترویج خصوصی‌سازی در جامعه بود ولی مدیریت توسعه اقتصادی در دست دولت بود و به عبارتی توسعه اقتصادی بصورت یک فرایند در جریان نبود، که به صورت فرایندی شکل بگیرد، بلکه به عنوان یک پروژه از سوی دولت به آن نگاه می‌شد. باید خاطرنشان ساخت که پس از پایان جنگ و شروع دوره تثبیت انقلاب، دولت وقت با شعار سازندگی و توسعه سعی نمود با تدوین برنامه‌های توسعه روح برنامه‌ریزی و رویکردهای علمی را به عنوان دال خالی گفتمان جنگ در اقدامات نظام، پیرامون موضوع فقر و محرومیت‌زدایی جاری نماید، بر این اساس برنامه اول توسعه با خط‌مشیهایی در این خصوص تدوین گردید. تحلیل گفتمان برنامه‌های اول و دوم توسعه پیرامون موضوع فقر و محرومیت حاکی از آن است که در برنامه اول، نشانه اصلی گفتمان سازندگی با عنوان اجرای طرحهای عمرانی در مناطق محروم و روستایی، با نشانه‌های فرعی ذیل خود؛ یعنی، جلب سرمایه، خصوصی‌سازی، اقتصاد بازار آزاد، مالیاتهای مستقیم و اصلاح نظام مالیاتی، مفصل‌بندی این گفتمان را سامان می‌دهد؛ بدین صورت که در برنامه اول توسعه، یکی از اهداف کلی در خصوص کاهش فقر و محرومیت، اجرای طرحهای عمرانی در مناطق محروم و روستایی بود که به عنوان نشانه اصلی گفتمان سازندگی لحاظ می‌گردد.

با توجه به آنکه اجرای چنین طرحهایی به منظور احداث و توسعه مدارس، مراکز فرهنگی، هنری و ورزشی و نیز احداث مراکز بهداشتی درمانی و خدماتی نیازمند صرف هزینه بود و از سوی دیگر، با توجه به آنکه شرایط موجود کشور در آن برهه زمانی (پس از جنگ) به گونه‌ای بود که عملاً دولت توان پرداخت چنین هزینه‌هایی را نداشت، بر این اساس در نظر گرفته شد، که نخست شرایط لازم برای جلب سرمایه‌گذاران به منظور سرمایه‌گذاری در طرحهای عمرانی کشور فراهم گردد که البته این امر، با اعمال سیاست خصوصی‌سازی و اقتصاد بازار آزاد تا حدود بسیار زیادی تحقق یافت. از سویی دیگر دولت در نظر داشت بخشی از سرمایه‌های مورد نیاز خود را از راه درآمدهای مالیاتی مستقیم تأمین نماید که بدین منظور اقدام به اصلاح قوانین مالیاتی کشور نمود. بنابراین نتایج نشان می‌دهند که آمارها بیانگر این است که با آنکه بعد از انقلاب، سیاستهای فقرزدایی (شامل انرژی، آب سالم و سلامتی) باعث کاهش نسبی فقر درامدی در ایران شده اما نسبت به قبل از انقلاب و استانداردهای جهانی کاهش داشته است. در این سالها فقر نسبی نه تنها کاهش بلکه افزایش یافته است. افزایش درآمدهای پولی به سرعت با نرخ تورم خنثی شده و فشار تورم موجب بی‌اثر شدن افزایش درآمد شده است. جمعیت زیر خط فقر مطلق از ۳/۸۵ درصد در سال ۱۳۷۰ به ۱۸ درصد افزایش یافته است (بانک جهانی) و تعداد خانوارهای دارای درآمد کمتر از درآمد متوسط افزایش یافته است.

References

1. Ahmadipour, Z., & et al. (2007). Investigating the accelerated development process of the country's political-administrative space; A case study of Iranian provinces in the first to third development programs (1368-1383); Geopolitics Quarterly, 3rd year, 1st issue, Spring, pp. 22-49. 20.1001.1.17354331.1386.3.7.2.7 [in persian].
2. Ashrafi, S., & et al. (2018). three aspects of growth, inequality and poverty in Iran during development programs; Social Welfare Quarterly, Year 18, Winter, No. 71, pp. 9-44. 10.29252/refahj.18.71.1 [in persian].
3. Callan, T., & Nolan, B., & Whelan, C. T. (1993). "Resources, Deprivation, and the Measurement of Poverty." Journal of Social Policy, 22, 141-172. [https://www.bristol.ac.uk/poverty/ESRCJSPS/downloads/research/uk/1%20UKPoverty,%20Inequality%20and%20Social%20Exclusion%20\(General\)/Articles%20\(UK%20general\)/Callan%20et%20al%20%20Resources,%20Deprivation%20and%20the%20Measurement%20of%20Poverty.pdf](https://www.bristol.ac.uk/poverty/ESRCJSPS/downloads/research/uk/1%20UKPoverty,%20Inequality%20and%20Social%20Exclusion%20(General)/Articles%20(UK%20general)/Callan%20et%20al%20%20Resources,%20Deprivation%20and%20the%20Measurement%20of%20Poverty.pdf)
4. Galbraith, J.K. (1958). The Affluent Society; Boston: Houghton-Mifflin, <https://www.amazon.com/Affluent-Society-John-Kenneth-Galbraith/dp/0395925002>.

5. Ghadirimasoum, M., & Najafikani, A.A. (2003). Development plans after the victory of the Iranian Islamic Revolution and its impact on rural areas; Geographical Research Quarterly, No. 44, Spring, pp. 111-121 [in persian].
6. Gharakhani, M. (2013). Government and health policy in Iran (1981 to 2009); Social Sciences Quarterly, No. 61, pp. 212-256. <https://doi.org/10.22054/qjss.2013.9802> [in persian].
7. Hadizenouz, B. (2005). Poverty and income inequality in Iran; Social Welfare Quarterly, Year 4, Number 17, pp. 235-304. URL: <http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-2118-fa.html> [in persian].
8. Hajinaseri, S., & et al. (2022). Discourse analysis of the relationship between the government and social classes in the constructive government; Scientific Quarterly of Islamic Revolution Research Journal, twelfth year, number 44, autumn, pp. 1-21. 10.22084/RJIR.2022.25424.3427 [in persian].
9. Hamidiyan, A., & et al. (2014). Poverty, inequality, middle class in Iran; Social Development Quarterly, Volume 9, Number 1, Fall, pp. 37-66. [20.1001.1.25383205.1393.9.1.2.1](https://doi.org/10.22054/qjss.2014.6812) [in persian].
10. Hezarjaribi, J., & Safarishali, R. (2010). A theoretical study of the knowledge of the middle class (with an emphasis on the new middle class of Iran); Social Science Quarterly, No. 50, pp. 63-90. <https://doi.org/10.22054/qjss.2010.6812> [in persian].
11. Khalili, M., & Salehniya, N. (2012). The issue of women in the view of constitutional law experts; Women's research journal, third year, number one, spring and summer, pp. 49-69 [in persian].
12. Khatibinezhad, M.R., & et al. (2018). The historicity of the Islamic Revolution, the study of the impact of the central ideas of the Islamic Revolution on the social life of Iran; Strategic Policy Research Quarterly, 6th year, No. 42, Spring, pp. 9-39. <https://doi.org/10.22054/qjss.2018.21163.1599> [in persian].
13. Maleki, A. (2023). Sociological analysis of policies to reduce poverty and social inequality in development programs (strategies and policy recommendations for developing the 7th development plan); Social Development Quarterly (formerly Human Development), Volume 17, Number 3, Spring 1402, pp. 35-78. 10.22055/QJSD.2023.18264 [in persian].
14. Mirkhalili, S.j., & et al. (2020). The political behavior of the clergy in facing the challenges of Islamic awakening with emphasis on the view of the Supreme Leader; Biquarteral Scientific Journal of Islamic Awakening Studies, 9th Volume, 18th Number, Fall and Winter, pp. 327-307. [20.1001.1.23225645.1399.9.2.13.8](https://doi.org/10.22055/QJSD.2023.18264) [in persian].
15. Nematimiri, F., & et al. (2021). Explaining the performance and comparison of the constructive government and the justice-oriented government of class excavation; Political Science Quarterly, Volume 17, Number 57, Winter, pp. 128-150. 10.30495/psq.2022.1961422.2158 [in persian].
16. Omid, A.A., & et al. (2022). Examining the position of the middle class in Iran after the Islamic Revolution; History Quarterly, 17th year, No. 64, pp. 61-84. <https://sanad.iau.ir/journal/jh/Article/685217?jid=685217> [in persian].
17. Omid, R. (2012). Analysis of Iran's civil and development plans from the perspective of social planning components; Planning and Budgeting Quarterly, 17th year, No. 4, pp. 114-97. [20.1001.1.22519092.1391.17.4.5.1](https://doi.org/10.22055/QJSD.2023.18264) [in persian].
18. Parvaneh, M. (2015). Criticism of the constructive government discourse based on the political discourse of Imam Khomeini (RA); Two scientific-specialist quarterly magazines of Andeshnameh Velayat, first year, number 1, spring and summer, pp. 87-119 [in persian].
19. Rafiepour, F. (1998). Development and conflict (an attempt to analyze the Islamic revolution and Iran's social issues); Tehran: Sohama Publishing House, third edition [in persian].
20. Seyf, A., & Maleki shahrivar, M. (2015). Conceptualization and assessment of economic poverty as a basis for social security threats in the Islamic Republic of Iran; Afaq Security Quarterly, Year 8, Number 27, Summer, pp. 106-67. 01234656778. [in persian]
21. Shiyani, M. (2005). Poverty, deprivation and citizenship in Iran; Social Welfare Quarterly, Year 5, Number 18, pp. 63-99. URL: <http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-1931-fa.html> [in persian].